

Wójcik, Zbigniew J.

Sesja 200 lat polskiej geologii

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 28/2, 512-514

1983

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

zagadnieniami. W Instytucie Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN działały kiedyś zespoły historii geografii i geologii. Obecnie działalność ta zamarła. Ostatnio ograniczył również do minimum swe prace Zespół Historii Nauk Przyrodniczych. Historią ochrony przyrody oraz środowiska nikt dotychczas nie zajmował się. Badania historyczne są natomiast niezbędne dla poznania metod właściwej oceny materiału historycznego (dawnych publikacji, starych map, rękopiśmiennych opracowań górniczych itd.). Z satysfakcją należy odnotować, że Zarząd Główny już podczas sesji podjął kroki zmierzające do organizacji takiej sekcji.

Materiały z sesji historycznej PTPNoZ zostaną opublikowane. Obok referatów znajdują się w nich także streszczenia wystąpień dyskutujących. Zawarte w tym materiale sugestie staną się z pewnością źródłem do refleksji na temat nie tylko aktualnej działalności organizacji, ale także roli prac historycznych w stowarzyszeniu, które łączy we wspólnym działaniu profesjonalistów i miłośników różnych dziedzin przyrodoznawstwa.

Zbigniew J. Wójcik
(Warszawa)

SESJA 200 LAT POLSKIEJ GEOLOGII

Z inicjatywy Centralnego Urzędu Geologii oraz Instytutu Geologicznego w Warszawie odbyła się w dniu 9 XII 1982 sesja naukowa z okazji 200-lecia ustanowienia w dniu 10 IV 1782 r. przez Stanisława Augusta Poniatowskiego Komisji Kruszcowej. Komisja ta, według dotychczasowych ustaleń, stanowiła magistraturę typu ministerstwa geologii, górnictwa i hutnictwa. Jej wewnętrzny porządek wykorzystywał poniekąd niektóre doświadczenia Komisji Edukacji Narodowej, z którą łączyły ją zresztą liczne więzy (specjaliści zatrudnieni przez Komisję Kruszcową uczestniczyli m.in. w różnych pracach Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych).

Sesję otworzył wiceprezes Centralnego Urzędu Geologii — mgr J. Żyłka, podkreślając w swym wystąpieniu ogromne zasługi geologów XVIII w. dla podniesienia gospodarczego kraju. Mówca wskazał także na doświadczenia dawnych geologów, które wykorzystujemy obecnie do pomnażania bazy surowcowej w Polsce.

Następnie wygłoszono obszernie referaty: prof. Antoni S. Kleczkowski i doc. Zbigniew Wójcik: *Komisja Kruszcowa — geneza powstania i zarys jej działalności*; doc. Z. Wójcik — *Pierwszy polski instytut geologiczny z czasów Stanisława Augusta*; dr Stanisław Czarniecki — *Jan Jaśkiewicz i jego rola w dziejach nauk geologicznych w Polsce*; dr Tadeusz Gałkiewicz — *Krzysztof Kluk i początki polskiej geologii*; doc. Zbigniew Rubinowski — *Najstarszy zachowany polski dokument górniczo-geologiczny z 1782 r.*

Kilka zdań o poszczególnych referatach. A. S. Kleczkowski i Z. Wójcik przedstawili ogólny stan znajomości geologii w Polsce w połowie XVIII w. oraz na tym tle działalność mineralogów zatrudnionych w Mennicy Królewskiej, Departamencie Górniczym przy Komisji Skarbowej oraz w królewskim Gabinetie Historii Naturalnej. Podkreślono, że poszukiwania kruszców i węgla kamiennego rozpoczęto w pierwszych latach panowania Stanisława Augusta, a po pierwszym rozbiore zintensyfikowano prace zmierzające do odkrycia złóż soli, ołowiu i miedzi. Zaczęto w związku z tym powoływać kompanie akcjonariuszy (m.in. w Olkuszu). Głównym zadaniem Komisji Kruszcowej miała być pomoc tym kompaniom oraz nadzór nad tzw. fabrykami królewskimi (kopalnia miedzi w Miedzianej Górze koło Kielc, kopalnia poszukiwawcza soli w Krzesławicach koło Krakowa itp.).

Powołanie Komisji Kruszcowej zostało poprzedzone staranną akcją propagandową (uczestniczył w niej m.in. J. P. Carosi — geolog królewski, J. Osiański —

współpracownik J. Małachowskiego), zmierzającą do zachęcenia właścicieli ziemskich do podejmowania poszukiwań, eksploatacji i przeróbki kruszców. W ten sposób można było bowiem podjąć pracę na rzecz dźwignięcia kraju nie naruszając prawa ziemskiego. W krótkim okresie działalności — jako urząd ministerialny podległy królowi i tylko przez niego powołany — Komisja miała pewne osiągnięcia w zakresie eksploatacji miedzi, ołowiu oraz warzenia soli. Nie dokonano się natomiast do pokładów soli.

Referat Z. Wójcika był poniekąd rozwinięciem pewnych kwestii — podjętych przez poprzednich referentów. Zgodnie z ustaleniami Wójcika, w drugiej połowie XVIII w. pracowało w Polsce około 30 geologów (byli to specjaliści wykształceni w szkołach wojskowych, uniwersytetach oraz akademiach górniczych) o bardzo wysokich kwalifikacjach. Stanisław August już w 1765 r. zaangażował pierwszych z nich do powstałego na początku 1766 r. Departamentu Górniczego oraz do mennicy. Druga fala specjalistów została sprowadzona do Polski w 1777 r. Byli w tej liczbie J. F. Carosi (absolwent uniwersytetu w Lipsku) oraz S. Okraszewski (absolwent uniwersytetów szwedzkich, holenderskich i francuskich). Rzecz jednak ciekawa: ci dwaj fachowcy nie zostali pracownikami Departamentu Górniczego, lecz Gabinetu Historii Naturalnej Stanisława Augusta. Oni oraz krótkoterminowi współpracownicy króla (m.in. J. F. Ferber) podjęli studia geologiczne, mające za zadanie określenie miejsc eksploatacji kopalni. Dzięki ich pracy Gabinet Historii Naturalnej możemy uznać za pierwszy polski odpowiednik XX-wiecznych instytutów geologicznych. Działalność tej placówki była niezależna od służb górniczych. Komisja Kruszcowa korzystała z pomocy Carosiego i Okraszewskiego, ale za każdorazowym zezwoleniem króla.

O Janie Jaśkiewiczu właściwie napisano już niemal wszystko. Mamy obszerną monografię pióra H. Madurowicz-Urbańskiej oraz bodaj sześć artykułów Czarnieckiego, z tego jeden drukowany nawet w Erewaniu z racji ormiańskiego pochodzenia pierwszego profesora historii naturalnej Szkoły Głównej Koronnej. Jego zasługi są bezsporne. Pozostawił liczebnie skromny, ale bardzo ważki dorobek naukowy (m.in. był współodkrywcą stanowiska fauny trzecziorzędowej w Korytnicy na Ponidziu). Stworzył podwaliny nowej katedry oraz ogrodu botanicznego uniwersytetu w Krakowie. Prowadził także prace mające na celu uruchomienie wydobywania węgla kamiennego w okolicy Szczakowej. Referenta interesowały jednak sprawy inne, jak np. intrygi (m.in. A. Trzczińskiego), które doprowadziły do ustąpienia Jaśkiewicza z uczelni zaledwie po 5 latach pracy. Inne problemy pomijam. Autor drukował je uprzednio w materiałach Sesji Staszycowskiej w Pile podczas obchodów z okazji 150-lecia zgonu Stanisława Staszica.

Referat T. Gałkiewicza nie był bynajmniej odkrywczy. Autor przestudiował wnikliwie rozprawę Kłuka *Rzeczy kopalnych szukanie, poznanie i zażycie* oraz tzw. literaturę przedmiotu. Sam zresztą pisał na ten temat dawniej. W wystąpieniu swym podniósł zasadniczą wartość opracowania osiemnastowiecznego przyrodnika, który w sposób umiejętny łączył wiedzę teoretyczną z praktycznymi wskazówkami na temat jej bezpośredniego zastosowania w zdobywaniu bogactw naturalnych. Wystąpienie to spotkało się jednak z wielkim zainteresowaniem zgromadzonych na sali geologów, mających z problematyką kontakt bardzo luźny. Wskazuje to tym samym na potrzebę większej popularyzacji historii geologii.

Ostatni referat ukazał w jeszcze innym kontekście potrzebę uprawiania historii geologii. Dotyczył on odkrytego przez M. Kęska w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej planu kopalni w Miedzianej Górze — wykonanego w dniu 19 IX 1782 r. Plan ten sporządzony został przez nieznanego autora (Rubinowski sugeruje, że był nim J. E. P. Schöffler) podczas drugiej wizyty K. Szembeka (przewodniczącego Komisji Kruszcowej) w kopalni w Miedzianej Górze. Obok narysowanych wyrobisk górniczych zamieszczono na nim bogatą legendę z opisem geologicznym złoża.

Rzecz ciekawa: anonimowy autor napisał, iż złoże ma charakter pokładowy i żyłowy. Badania geologiczne — prowadzone przez Rubinowskiego w ostatnich latach w Miedzianej Górze — nie uchwyciły jednak występowania żył kruszcowych. Dopiero po znalezieniu przez M. Kęska planu materiał wiertniczy został ponownie przeanalizowany. Stwierdzono wówczas, że złoże ma w rzeczywistości charakter pokładowy i żyłowy.

Referat Rubinowskiego — podobnie jak wystąpienie Gałkiewicza — wskazał wyraźnie na ogromną wartość badań z zakresu historii geologii i górnictwa. Jak się okazuje, stosując nawet najbardziej nowoczesne metody geofizyczne, nie zawsze udaje się ustalić charakter złoża, który dawny górnik widział w podziemnych wyrobiskach.

Inicjatywa zorganizowania sesji poświęconej dwusetnej rocznicy ważnych wydarzeń geologicznych w Polsce (powołanie Komisji Kruszcowej; organizacja katedr historii naturalnej w szkołach głównych w Wilnie i Krakowie; druk dzieł Kluka, Osińskiego, Carosiego i innych) wypłynęła z grona osób nie zajmujących się historią nauki. Do wygłoszenia referatów zaproszono osoby zajmujące się historią geologii profesjonalnie lub przygodnie. Może właśnie dlatego dyskusja nad referatami była bardzo interesująca i konkretna. Postulowano więc wydanie mapy geologicznej złóż; potrzebę opieki nad grobami (m.in. Carosiego); sporządzenie katalogów ciekawszych starodruków oraz rękopisów; wznowienie tomów historycznych „Prac Muzeum Ziemi” oraz — przede wszystkim — szerszej popularyzacji historii geologii wśród geologów.

Zbigniew J. Wójcik

(Warszawa)

SESJA NAUKOWA POŚWIĘCONA DWUSETNEJ ROCZNICY POWOŁANIA KOMISJI KRUSZCOWEJ

Działalność Komisji Kruszcowej nie znalazła dotychczas należnego jej miejsca w literaturze naukowej. Również przypadająca na 1982 r. dwusetna rocznica utworzenia Komisji nie spowodowała większego zainteresowania jej działalnością.

Dobrze się więc stało, że 9 X 1982 r. zorganizowano w Kielcach sesję naukową nawiązującą do tej ważnej rocznicy.

Organizatorami sesji były: Towarzystwo Przyjaciół Górnictwa, Hutnictwa i Przemysłu Staropolskiego, Politechnika Świętokrzyska oraz Rada Oddziału Wojewódzkiego Naczelnej Organizacji Technicznej w Kielcach.

Podczas obrad, którym przewodniczyli prof. Wacław Różański i doc. Zbigniew Rubinowski, wygłoszone zostały następujące referaty i komunikaty: *Komisja Kruszcowa — geneza powstania i zarys jej działalności* — prof. Antoni Kleczkowski, prof. W. Różański i doc. Zbigniew Wójcik; *Nad protokołami z posiedzeń Komisji Kruszcowej* — doc. Z. Wójcik; *Prawo górnicze w okresie działalności Komisji Kruszcowej (1782—1795)* — prof. Jan Pazdur; *Działalność Komisji Kruszcowej w Olkuszu* — doc. Danuta Molenda; *Inicjatywy obywatelskie poszukiwań geologicznych w okresie rządów Stanisława Augusta* — dr Stanisław Czarniecki; *Polacy na zagranicznych uczelniach górniczych* — prof. Jerzy Jaros; *Gabriel Rzączyński o bogactwach mineralnych i przemyśle metalowym w regionie świętokrzyskim* — doc. Zenon Guldon; *Interpretacja planu górniczego Miedzianej Góry z 1781 r.* — doc. Z. Rubinowski; *Współczesne metody eksploatacji i przetwarzania metali nieżelaznych* — prof. Tadeusz Karwan; *Problemy ochrony zabytków z okresu działalności Komisji Kruszcowej w regionie świętokrzyskim* — mgr Andrzej Rembalski.